

**ОСОБЕНОСТИ НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО ВЪЗПРИЕМАНЕ НА
БАСНЯ ОТ ДЕЦАТА В ПРЕДУЧИЛИЩНА И НАЧАЛНА
УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ**

Пенка Кръстева Вълчева

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас

**FEATURES OF THE AESTHETIC PERCEPTION OF FAIRY TALE BY
CHILDREN OF PRE-SCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE**

Penka Krasteva Valcheva

University of Burgas“Prof. D-r. Assen Zlatarov“– Bulgaria

Abstract: *This article examines the peculiarities of the artistic perception of a fable in preschool and primary school age. In preschool age, fables are relatively rare, as children find it difficult to understand them, while in primary school age, they are among the children's favorite readings. When comparing the features of the artistic perception of a fable it becomes clear that in both educational levels children are attracted by the short plot, colorful characters and laconic language of the work, but they cannot independently reach the rich its emotional subtext and to the lesson from it. When justifying their evaluations of the characters' behavior, children in both educational levels rely mainly on their actions, and only in the fourth grade can they comment on their motives. Allegory also remains elusive, as without the teacher's commentary and examples, children can hardly detect the human flaws embodied in a character, much less relate them to a proverbial text. The systematic and consistent work on the fable both in the kindergarten and in the primary school contributes to the moral education of the children, introducing them to moral values and assisting in the formation of moral virtues.*

Keywords: *fable, preschool age, primary school age*

Баснята е кратко епическо произведение, в което алегорично се изобразяват човешки постъпки и обществени отношения и се прокарва поука. Най-често в басните се разказва за животни, по-рядко за растения и предмети, чрез чийто образи се разкриват човешки черти и нрави, обществени и лични недостатъци. Човешките слабости обикновено се представят в хумористична, иронична или сатирична светлина. Широко се използват алегорията и олицетворението. Баснята може да бъде в прозаическа или стихотворна форма. Особеното за този литературен вид са краткото изложение на случката, липсата на подробности, изтъкването на най-съществените белези или характеристики на образите, бързото развитие и яркият завършек на действието, сатиричната насоченост и нравоучението. Често басните се пишат в диалогична форма, която спомага за индивидуализацията на героите чрез речта им, а също и за засилване на драматичния елемент [1].

Нели Иванова откроява две части на баснята:

Разказ на случка с ясно изразено иносказателно и нравоучително съдържание.

Кратка изразителна поука, морален извод във формата на афоризъм, който най-често е в края, а по-рядко в началото на произведението [1].

В някои басни нравоучението не се изказва отделно, а се подразбира от съдържанието на разказа. Баснята възниква от приказката за животни, като вместо забавния елемент се развива нравоучението и алегорията придобива подчертан характер [1].

В предучилищна възраст баснята се среща сравнително рядко, тъй като децата се затрудняват при нейното възприемане. Недостатъчното развитие на абстрактно-логическото им мислене налага активната намеса на учителя, който чрез беседа по съдържанието на произведението спомага за правилното разбиране на алегорията и поуката от баснята. Чрез беседата се реализират различни задачи по овладяването на жанровата форма: подчертаване хумора на ситуацията и изясняване на мотивите и подбудите на героя [2].

В хода на ситуация текстът задължително се чете два пъти, като се внася и богат илюстративен материал. След речниковата работа се провежда беседа по съдържанието на творбата, която трябва да включва както репродуктивни, така и проблемни въпроси. В беседата се използват различни похвати, най-важните от които са подборното четене и устното словесно обрисване. В края на беседата учителят задължително трябва да извлече поука от баснята и да направи коментар върху нея.

Басните, написани в диалогична форма, предлагат различни възможности за драматизация. При наличие на маски, костюми, декори, кукли и други сценични атрибути учителят може да запознае децата с произведението чрез куклена постановка, а с по-големите деца, при повторното възприемане на вече известна творба, да организира игра-драматизация [2].

Интересен похват е съпоставянето между баснен и приказен текст с аналогичен сюжет. Понякога финалът им е различен и това дава възможност на учителя да съпостави поуки в житейско-логичен план, като предостави на децата избор да решат кой финал им допада повече [2].

Кратките фолклорни жанрови форми също намират приложение при работа с басня в детската градина. Въвеждането на герой с помощта на гатанка – фолклорна или литературна е широко използван похват, но с него не бива да се прекалява, защото метафоричността на гатанките затрудняват децата не по-малко от алегоричността на басните. Друг често използван похват е откриването на пословичен текст в съдържанието на баснята. За тази цел учителят подчертава интонационно пословицата по време на изразителния прочит, а и въпросите от беседата са отправени към нея. Децата осмислят поуката благодарение на тълкуването на учителя и примерите, които той привежда при разясняването ѝ. Там, където поуката не е пряко анонсирана, могат да бъдат използвани фолклорни паремии за характеристика на герой или постъпка. Разновидност на този похват е свързването на героите в бинарни опозиции с мъдрости от народния пословичен репертоар [2].

Басните, които могат да се използват в детската градина, Кристина Чичикова условно разделя на две групи.

В първата група попадат басни, чиято поука е ясно изведена от автора, а децата я коментират и оценяват върху основата на съпоставка между литературната творба и придобития жизнен и художествен опит.

Към втората група се отнасят басни, в които заложеният подтекст (поука) се разкрива самостоятелно. Например в „Двете козички“ на Лафонтен децата могат да извлекат смисъла, като се опират на разнообразен нагледен материал (картини, илюстрации), участват в инсценировка или драматизация на текста, анализират и оценяват постъпките на героите [3].

Вплетеното в поуката преносно значение учителят представя пред децата с помощта на два подхода: когато поуката е част от заключението на баснята и когато поуката предхожда сюжета на баснята и следва да бъде проверена и доказана чрез художествена развръзка.

В първия случай поуката изпълнява същностната си роля на обединител на смисъла, обобщаващ и привеждащ конкретната житейска случка, представена чрез алегория, към универсално нравствено правило.

Във втория случай важна роля за усвояване на поуката и възприемане на фабулата играе литературната антиципация. Тя, заедно с предварително подадената поука, улеснява предугаждането на завършека, а той в конкретния текст смислово и логически произтича от поуката. По този начин обърнатата схема на баснята въвежда детето-възприемател първо в обобщението (поуката) и след това в заключението на конкретната сюжетна интрига [3].

Най-общо възприемането на баснята като литературен жанр в предучилищна възраст (5-7 години) се отличава със следните особености:

Оценявайки поведението на героите, децата се съобразяват най-вече с конкретните постъпки, без да успяват винаги да вникнат в мотивите, подтикнали ги към тях. Разбирането на поуката е на практическа основа, често пъти изградена върху емоционалното отношение на слушателите към представената сюжетна фабула. Основна трудност е неосъзнаване на алегорията и иносказателността в баснята. Сравнително малко деца откриват човешките достойнства и недостатъци, разкрити чрез образите на героите [3].

Като цяло художественото възприемането на басня в нейното единство на форма и съдържание е труднодостъпно за децата в предучилищна възраст, затова репертоарът на тези произведения в детската градина е ограничен.

Учениците в начална училищна възраст задълбочават интереса си към сюжетно-събитийната нишка в литературното произведение, затова и баснята става едно от любимите им четива. Тези произведения грабват малките читатели с лаконичността и експресивността на езика си и с бързото развитие на действието.

Изучаването на басня започва от втори клас, когато учениците са в състояние да проявят по-голяма самостоятелност при проследяване развитието на действието, при условното обособяване на епизодите, при извършване на наблюдения над постъпките на героите и техните взаимоотношения [4].

Децата се запознават с термина „басня“, а понятието се изяснява в практически план – на основата на натрупване на конкретни впечатления от наблюденията над художествените текстове. Например: „Басните приличат на приказките, но са много по-кратки. Героите най-често са животни. Показват човешки постъпки и недостатъци. Басните обикновено се състоят от две части: разказ на случката, поука от случката.“ [5].

Учителят насочва второкласниците към откриване на мотивите за поведението на героите; към откриването на причинно-следствените връзки между отделните епизоди в цялостната тъкан на творбата; към композиционното своеобразие на баснята; към езиковото художествено майсторство на писателя и др. [4].

Постепенно децата стигат до убеждението, че така, както постъпват животните в баснята, могат да постъпват и хората в живота, т.е. правят се стъпки за разкриване на алегорията [4].

В трети клас поради натрупания, макар и не толкова богат, читателски и житейски опит не само се разкрива алегорията в баснята, а и съвсем определено се посочва и обобщава кои човешки качества и недостатъци най-често се осмиват в басните. Обръща се внимание и на отношението на автора към героите, като чрез конкретни наблюдения над художествения текст се изяснява въпросът: „Какво осъжда авторът в баснята си?“ [4]. Вниманието на учениците се спира и върху подбора на действащите лица, изяснява се какво символизират те. Търсят се и се откриват мотивите за поведение на героите в баснята; изтъква се ролята на портретното описание за цялостното изграждане на образа на героя; на речевата характеристика и пряката авторска характеристика на героя. Вниманието на учениците се спира и върху описанието на обстановката, в която се развива действието, на композиционното своеобразие на баснята, на диалога; на стихотворната или прозаичната форма на баснята; на езиковите средства и похвати, с помощта на които се постига яркостта, колоритността, свежестта на езика на баснята [4].

В трети клас при изучаването на басня много по-широко място намира използването на похвати като: чете по роли, драматизиране, устно словесно обрисувание, които са обусловени от по-голямата читателска самостоятелност на учениците. Тези похвати се прилагат и в урока за изучаване на басня във втори клас, но там помощта на учителя е много по-осезателна [1].

В края на трети клас, чрез постепенното надграждане на знания и умения за възприемане на басня, учениците стигат до осмислянето на основните ѝ жанровите белези. Все още обаче трудно стигат до авторското отношение към героите в баснята и начина, по който е изразено то (чрез езика, речта на героя, чрез портретното описание, чрез пряката авторска характеристика, кратко описание на обстановката, в която се развива действието и т.н.) [4].

Четвъртокласниците се отличават с пораснали възможности за възприемане и осмисляне на широкото художествено обобщение в баснята. Поради това изучаването на басня в четвърти клас предполага поставянето на повече задачи за самостоятелна работа, свързани с интерпретацията на текста ѝ [1].

При сравняване на особеностите на художественото възприемане на басня от децата в предучилищна и в начална училищна възраст става ясно, че и в двете образователни степени децата са привлечени от краткия сюжет, колоритните герои и лаконичния език на произведението, но не могат да стигнат самостоятелно до богатия му емоционален подтекст и до поуката от него. При обосноваване на оценките си за поведението на героите, децата и в двете образователни степени се опират главно на постъпките им, като само в четвърти клас могат да коментират мотивите за тях. Алегорията също остава труднодостъпна, като без коментар и примери на учителя, децата трудно могат да открият човешките недостатъци, въплътени в даден герой, а още по-малко да ги съотнесат към пословичен текст.

И в детската градина, и в началното училище се натрупват само практически впечатления за баснята, като се дават остензивни определения за жанра, без да се използват литературоведски термини. Беседвайки върху прослушания текст, децата още в детската градина започват да долавят разликата между баснята и приказката за животни, а в началното училище, влизайки в ролята на читатели, децата все по-задълбочено разбират и основното ѝ предназначение – да разобличава човешките недостатъци в хумористична или сатирична форма.

Системната и последователна работа над баснята и в детската градина, и в началното училище допринася за нравственото възпитание на децата, като ги приобщава към нравствените ценности и съдейства за формирането на нравствени добродетели.

Литература

- [1] Иванова, Н. Литературното обучение в началния етап на основната образователна степен. 2019, С., БГ Учебник.
- [2] Терзиева, М. Проблеми на родноезиковото обучение в детската градина. 2020, Бургас, Либра Скорп.
- [3] Чичикова, К. Как да работим по български език в детската градина. 2001, Пл., Сема 2001.
- [4] Иванова, Н. Подходът на учителя към художествен текст и литературното развитие на учениците в 1-4 клас. Методика на литературното образование в 1-4 клас. 2003, С., Гей-Либрис.
- [5] Борисова, Т., Н. Георгиева, С., Бенчева. Читанка за втори клас, 2017, С., „КЛЕТ БЪБЛАРИЯ“ ООД

За контакт с автора:

гл. ас. д-р Пенка Вълчева

e-mail: pepa.valcheva@gmail.com